

XALQ BADIY HUNARMANDCHILIKDA RISHTON KULOLCHILIGINI YANADA RIVOJLANTIRISH HAMDA MILLIY MADANIYATNI O'RGANISH

Mamurov Abdusalom Anvarovich

FarDU o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xalq badiiy hunarmandchiligi haqida nazariy va amaliy ma'lumotlar keng va atroflicha yoritilgan. Rishton kulolchiligi maktablarini yanada rivojlantirishni, ustoz-shogird an'analarini davom ettirishni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Milliy qadriyatlarimizni rivojlantirish uning tarixini o'rganish mashg'ulotlari ko'rsatilgan.

***Kalit so'zlar:** Badiiy kulolchilik, loy, feruza rang, mis, ganjkorlik, texnika, arxeologiya, usul.*

ABSTRACT

In this article, theoretical and practical information about folk arts and crafts is widely and comprehensively covered. It is important to further develop the Rishton pottery schools and to continue the master-student tradition. The development of our national values is shown in the study of its history.

***Key words:** Artistic pottery, clay, turquoise color, copper, mining, technique, archeology, method.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье широко и всесторонне освещены теоретические и практические сведения о народном декоративно-прикладном искусстве. Важно и дальше развивать рижтонские гончарные школы, продолжать традицию мастер-ученик. Развитие наших национальных ценностей показано в изучении его истории.

***Ключевые слова:** Художественная керамика, глина, бирюзовый цвет, медь, горное дело, техника, археология, метод.*

KIRISH

Mamlakatimiz Prezidentining sohaga oid Farmoni bilan mustahkamlangan xalq badiiy hunarmandchiligini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi xalq san'ati oldida keng istiqbolni ochib berdi. Shu qatorda kulolchilik xalq amaliy san'ati turlaridan bo'lib, hunarmandchilikning loydan, guldan turli buyumlar, idishlar, qurilish materiallari tayyorlaydigan sohaga kiradi. Kulolchilikda asosiy xomashyo tabiiy tuproq bo'lib, loy qancha ko'p pishitilsa, sopolning sifati shuncha yaxshi bo'ladi. Kulolchilikning bezak san'ati bo'lgan koshinkorlik san'ati

Markaziy Osiyoning me'morchiligida keng rivojlandi. Kulolchilik – O'zbekiston xalq amaliy san'atining eng qadimiy, g'oyat qiziqarli turlaridan biri. Mamlakatimiz hududida kulolchilikni ko'plab asosiy maktab va markazlari mavjud. Rishton, Buxoro, G'urumsaroy, Toshkent, Xorazm, Samarqand va Qashqadaryo kulolchilik maktablarini sanash mumkin. Ushbu kulolchilik maktablari bir biridan yaratilgan mahsulotlarni tayyorlanish uslubi, naqsh-gullari, rangi va pardozi bilan biri-biridan farqlanadi.

Xalq ustalari nomi ulug'landi. Rishton ustalarining asosiy ijodiy burchagi, yani O'zbekiston xalq ustalari uyushmasining Rishton bo'limiga qo'shildi. Alisher Nazirov Rishton bo'limi raisi etib saylandi. Bugungi kunda 30 nafar ustalari uyushmasida 40-50 ko'rgazma va yarmarkalarning doimiy ishtirokchilari hisoblanishadi. Tashkilot oldida ko'plab iqtisodiy va ijodiy vazifalar mavjud. Ularning eng katta orzusi – Rishton sopol hunarmandchilik muzeyini ochish, unda eng yaxshi asarlarni saqlash va o'tmish va hozirgi ustalar xotirasini abadiylashtirish, shu bilan mashhur ajdodlar an'anasini davom ettirishdir. Milliy madaniyatimizni yo'qolib bormasligi uchun kulolchilik san'atini yanada rivojlantirish muhim kasb etadi. Farg'ona vodiysi kulolchilik hunarmandchiligi qadimgi ustalarning qo'l ishlari haqida uzoq vaqt hikoya qiluvchi qiziqarli va murakkab ta'rifga ega. Qadimiy sopol va shisha buyumlari qoldiqlari (eramizdan oldingi II asrlarga oid) viloyatning Rishton va Kuvabasida topilgan bo'lib, ular Markaziy Osiyo xalqlarining orasida birinchilardan edi. Tub aholining madaniyati, san'ati va ma'naviy hayoti rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berdi. Buning uchun kulolchilik Markaziy Osiyo tarixidagi qimmatbaho manbalardan biri sifatida katta qiziqish uyg'otmoqda. Fargona vodiysida o'tgan asrlarda Andijon, Gurumsaroy va Rishton maktablari mavjud edi. Biroq Gurumsaroy maktabi yo'qolish havfi ostida, Andijon viloyatida sanoqli maktabar saqlanib qolgan. Lekin bugungi kunda Farg'ona viloyatining Rishton tumanida butun boshli Rishton shahri 20 dan ortiq kulolchilik maktablari rivojlanib viloyat hujjatning Farg'ona shahri va Farg'ona tumaniga yoyilib ketdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kulolchilik san'ati maktablarini ochish hamda ustoz shogird an'alarini davom ettirish orqali kulolchilik san'atini rivojlantirish muhim kasb etadi. Ushbu kulolchilik san'ati tarixini rivojlanishidagi kengroq bosqichda boshlandi. Ayniqsa, sirlangan kulolchilik mahsulotlari rivojlanishida 14-15 asrlar davri xisoblanadi. Shu qatorda Rishton kulolchilik san'atini o'rganish ayni mudaodir. Rishton sopol sanati qadim zamonlarda tug'ilgan. Uning kelib chiqishi tarixi, ko'plab afsonalar bilan bog'langan bo'lib, bu sirlar xali arxeologist tomonidan ochilmagan jabhadir. Farg'ona

vodyisining janubida, Fargʻonadan Qoʻqonga, Zamonaviy Oʻzbekiston va Qirgʻiziston chegarasiga yaqin boʻlgan hududda Rishton shahri mavjud. Ushbu shahar bugungi kunda Oʻrta Osiyodagi eng sirlangan kulolchilik ishlab chiqarish markazlaridan biri boʻlgan shahar sifatida tanilgan. Ammo, saqlanib qolgan Rishton kulolchilik maktablarida nozik chizilgan tovoqlar, umuman, barcha narsalar uchun muhim kasb ettiradi. Ularning yaratilishi erkin boʻyoqda boʻlib, oʻsimlik naqshlarining boyligi va nozik bir qatlamda nozik sir ostida barcha rangni aks ettiruvchi mahsus rang bilan ajralib turadi.

Rishton kulolchiligi Fargʻona va maydonviy ananalardan ajralib turolmaydi. Uning Fargʻona vodiysidagi kulolchilik kasbining boshqa markazlari – Qoʻqon, Namangan, Gurumsaroy, Andijon kabi anʼanalari bilan aloqalari koʻp. Rishtonda kulolchilikning taraqqiy etishi baʼzi manbalarda afsonalar XII ning boshlarida, usta qullarning Buxoro va Samarqanddan koʻchib kelishlari bilan bogʻlanadi. Ammo boshqa aniqroq manbalarda XIV-XV asrlarda Rishtonning Daxbed mahallasidan ustalari Samarqandga koʻchib kelgan. Temur davri shaharlarning jadal oʻsishi va arxitektura yuksak yutuqlar bilan ajralib turadi. Uning dekoriga rangli sirni topish va birinchi ziraklarning koʻrinishi bilan boyitiladi. Uy-ruzgʻor buyumlari boy ishlab chiqarish, sopol idishlarga boʻlgan talab oshdi, bu esa uni ishlab chiqarishning arzonni va yangi kulolchilik markazi payo boʻlishiga olib keldi. IX asrlarda Markaziy Osiyoda turli xil sirlash usullari qoʻllanilgan. Yaltiroq qalaylarining texnologiyalari, sir orqali, yerosti quvvat bilan tayyor ishqorlilar oʻzlashtirildi. Kulolchilik mahsulotlarining asosiy eksportchilari Shosh va Dovon davlatlari boʻlib qoldi.

XIX asr oʻrta Rishton kulolchilik maktabining asosiy uslubiy xususiyatlari xozirgi kungacha saqlanib qolgan. Eng qadimgi kulolchilik buyumlari Rishton ustalari feruza-mis, kadi misinni sugʻorish bilan qoplangan deb baholadi. Keyin fayansli chinnidan nozik qadaxlar bilan ishlab chiqarish mashhur boʻldi. Oʻrtalardan buyon unutilgan ushbu texnikani katta asrlarni tiklanishiga Rishton usta Usta Abduljalol va Usta Abdujamilga aka-ukalar muvofaq bajarishdi. XX asrning boshlarida Usto Toshkulol tomonidan berilgan qizil-sariq yoki yashil-sariq rangli qoʻrgʻoshin sir ostida rangli angob bilan sirlangan ishlab chiqarildi. Bu davrning koʻplab Rishton kullollaring nomlari sirlarini va qoʻl sanʼati qobiliyatini mukammal egallagan ustalar hotirasida saqlanib qoldi, rassom V. Razvadovsky, enographlar M. S. Andreev va E. M. Magareva va usta - kulol M. K. Rahimov tomonidan berilgan kulollar orasida eng mashhur Usto Abdulla - chinnipaz boʻlib, 1860-1870 yillarda Qoʻqondagi Xudoyorxon saroyi, Usto Madamin Ohun-chinnipaz sifatida tanilgan. Rishtonda kulolchilikni rivojlanishiga yana muhim bir sabab bu yerda tuproqdan kulolchilik loyi tayyorlanishidir. Bu tuproqdan barcha ishlab chiqarish kulolchilik

tayorlash imkoni. Loy, boyoq, ser va boshqalar. Rishtonning o'zilda qizg'ishroq tuproq mavjud bo'lib, buni qilish tilda "hoki surkh" deb atashadi. Rishtonli kulollar mahally Leuna shu qadar yahshiligini uni birlamchi qayta ishlashsiz yuklash mumkinligi bilan izoladilar. Chinni kulolchilik mahsulatlari uchun Rishtonliklar Farg'ona vodiylarini har tomondan loylarni tashib kelishadi. Bundan tashqari, mahsulot uchun zarur bo'lgan komponentlarni esa Farg'ona vodiysining boshqa hududlaridan keltirishadi: kvartsni - Sukhdan, ok toshni gurumsaroyidan, oq qumni - from Shibronan, angob uchun zarur, epishko loylarni Isfara, hudullaridan olib kelingan. Ilgari Rishtonga Qo'qonlik savdogarlar sifatini berishar edi. Ishqorli sir (glaze) tayyorlash ancha qiyin amaliyot bo'lib, uni qirq bo'yin deb atashadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytikanda, kulolchilikning rivojlanishi O'zbekiston madaniyatini butun dunyoga tanitishi mumkin. Shu qatorda barcha kulolchilik maktablarini yanada rivojlantirish, ularni yo'qolib ketishi oldini olish, milliy madaniyatimizni saqlab qolish muhim ahamiyatga ega. Rishton kulolchilik maktabi an'alarini ustoz-shogird orqali davom ettirishni yo'lga qo'yish dolzarb masalalaridan biridir. XIXning oxirida Rishton ustalarining mahsulotlari Rossiya butun asr ko'rgazmalariga eksport qilingan. Kulolchilik mahsulotlari o'zining noziklik, nafisligi bilan boshqa hunarlardan ajralib turadi. Ustalarining bu mehnatlari taqsimga sazovordir, shu o'rinda shuni takidlash joizki bezalgan buyumlarda buzning milliy qadiryatlarimiz yashiringan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. E.Saiko. "Markaziy Osiyoda kulolchilik, shisha va chini". Toshkent, 1998- yil 86-bet.
2. Qadimiy O'zbekiston madaniyati va san'ati jurnali. Toshkent, 2002-yil, 9-bet.
3. M.K.Rahimov. "Rishtonning badiiy kulolchiligi". Toshkent 1961-yil, 47-bet.
4. O'zbekiston xalqlarining kundalik hayotida hunarmandchilik XX-XX asrlarda jurnali. Toshkent, 2001-yil, 6-bet.
5. E.M.G'oziyeva. "Markaziy Osiyoda kulolchilik ishlab chiqarish". Toshkent 1959-yil, 101-bet.
6. Ibrokhim, Y., Nazokat, A., Nodirjon, M., & Abdusalom, M. (2021). The Period Of Book Art. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).
7. Nazokat, A., & Abdusalom, M. (2022). THE NATIONAL HANDICRAFTS OF BUKHARA. *Research Focus*, 1(2), 307-312.

8. Ma'Murov, A. A. (2022). TARBIYA JARAYONIDA AMALIY SAN'ATDAGI USTOZ VA SHOGIRD ODOBI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 138-142.
9. Юнусалиев, М., Мадаминов, Н., & Мамуров, А. (2022). МЕТОДИКА РАБОТЫ НАД РИСОВАНИЕМ НАТЮРМОТА. *Research Focus*, 1(2), 326-332.
10. Nodirjon, M., Abdusalom, M., & Ozodbek, S. (2021). Technologies of teaching fine arts with modern methods. *European Scholar Journal*, 2(9), 12-14.
11. Mamirjonovich, M. N., Jumadillayevich, S. R., & Anvarovich, M. A. (2021). The Role Of Historical Monuments In The Development Of Central Asian Architecture. *The American Journal of Engineering and Technology*, 3(02), 1-5.
12. Sadikovna, S. G., Kurbonova, B., Akhmedova, N., & Sulaymanova, S. (2020). Fundamentals Of Professionalism Development On The Example Of Practical Exercises On Forming The Skills And Skills Of Future Teachers. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(6), 8894-8903.
13. Sulaymanova, S. B. Q. (2022). BADIY OLIY TA'LIM MUASSASALARDA TASVIRIY SAN'AT FANINI O'QITISHGA BO'LGAN EHTIYOJNING OSHISHI VA UNING BUGUNGI HOLATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 89-96.
14. Сулайманова, С., Омонов, Д., & Аъзамжонов, А. (2022). Алишер Навоий асарларидан бадий олий таълим муассасаларида тасвирий санъатни ўқитиш жараёнида фойдаланишнинг зарурияти. *Research Focus*, 1(2), 272-277.
15. Mirzahamdamovna, K. B., Erkinovna, A. N., & Jumadillaevich, S. R. (2021). Use of Innovative Educational Technologies in Fine ARTS Classes of Higher Education Institutions. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 2(4), 25-27.
16. Barchinoy, K., Sevarakhon, S., & Mukhammadkodir, Y. (2021). Effective methods of teaching fine arts and drawing at school. *European Scholar Journal*, 2(9), 9-11.
17. Sulaymanova, S. (2022). PEDAGOGICAL REQUIREMENTS FOR IMPROVING THE METHOD OF OBSERVING PERSPECTIVES WHEN STUDENTS INDEPENDENTLY COMPLETE TASKS IN THE AREAS OF PAINTING AND PENCIL DRAWING. *Science and Innovation*, 1(8), 1559-1564.
18. Sulaymanova, S. (2023). IMPORTANCE OF THE PATCHWORK NEEDLEWORK IN STUDY WHICH HAS GIVEN A BIRTH TO APPLIED ARTS, BASED MUCH ON ANCIENT OLD-TIME TRADITION. *Science and innovation*, 2(C4), 9-12.

19. Sulaymanova, S. (2023). ЗНАЧЕНИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ПРИМЕНЕНИЯ. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 75-79.
20. Sulaymanova, S. (2023). TASVIRIY SAN'AT FANLARIDA PERSPEKTIVANING MUHIM AHAMIYATI VA UNING QO 'LLANILISH XUSUSIYATLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (1), 16-16.
21. Sulaymanova, S. (2022). TALABALAR RANGTASVIR VA QALAMTASVIR FALARIDAN TOPSHIRIQLARNI MUSTAQIL BAJARISHDA PERSPEKTIVAGA RIOYA QILISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHDA PEDAGOGIK TALABLAR. *Science and innovation*, 1(B8), 1559-1564.
22. Yunusaliyev, M. T., & Sulaymonova, S. B. (2022). AKVAREL TEXNIKASIDA YORUG'LIK VA RANG MUNOSABATLARIDA RANGLAR GAMMASINING AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(12), 850-857.
23. Ozodbek, S., Muhammadjon, O. R., & Sevaraxon, S. (2022). MARKAZIY OSIYO XALQLARI TASVIRIY SAN'AT TARIXINING FANDAGI O 'RNI. *Research Focus*, 1(2), 259-263.
24. Расулов, Х. М. (2021). ВЫБОРНЫЙ ЯВЛЕНИЕ И ПРОБЛЕМА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭЛЕКТРОКУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ. *Восточно-европейский научный журнал*, (11-6 (75)), 28-32.
25. Расулов, Х. М. (2020). Фуқаролик жамияти: бошқарувда номарказлаштиришнинг истиқболлари. *Журнал правовых исследований*, 5(2).
26. Madaminov, N. M., Yunusaliyev, M. T., & Mamurov, A. A. (2022). TASVIRIY SAN'ATDA RANGLAR GARMONIYASI (ЦВЕТОТЕРАПИЯ) ORQALI INSONLARNI DAVOLASHNING O 'ZIGA XOSLIGI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(12), 1265-1272.
27. Мадаминов, Н. М. (2022). ТАЪЛИМДА ИНФОРМАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА ТАЛАБАЛАРДА КАСБИЙ КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 200-203.
28. Мадаминов, Н. М. (2022). МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ПЛАТФОРМАЛАРИ ИМКОНИАТЛАРИНИ ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МУАММОЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 115-119.